

והאב המייסד של ישראל הוא... בן יהודה

אלוף בן

מראוי לתואר "האב המייסד של ישראל"? בשנים האחרונות נראה שהשוכה ברורה: תיאודור הרצל, מחבר "מדינת היהודים" ומחור לל התנועה הציונית, שתמונתו תלויה במליאת הכנסת. מדיניות החוץ של ישראל ממשיכה את הציונות המדינית שהגה הרצל, שנשענה על מעצמות המערב כדי לכונן ולקיים מדינת יהודים באזור שרוב תושביו ערבים מוסלמים. מפעל הנצחה ממלכתי עוסק בשיי מור וחיווק תדמיתו של "חווה המדינה". ביוגרפיות חדשות שלו יוצאות לאור, מאמרים מתפרסמים על האוטופיה של הרצל מול המציאות הישראלית, על מדיניותו הכלכלית ועל יחסו למיעוטים, והוא מוצג כדמות מופת שמעל לפוליטיקה ולמלחמות, שוחר טוב, שאם רק היינו מגשימים את חזונו המלא – מצ' בנו היה טוב בהרבה.

אין ספק, שהרצל היטיב לזהות את סכנת האנטי-שמיות באירופה והפגין שילוב מזהיר ונדיר של חזון ומעשים, בהירות אידיאולוגית ותבונה פוליטית. אבל ההתרפקות על הרצל משכיחה את העובדה, שהוא ביקר בארץ רק פעם אחת, לא ידע עברית, והרגיש בבית בטרקלינים אירופיים ולא באור התכלת העזה של המזרח התיכון. הוא טעה, כרבים מבני דורו, בהבנת כוחה של הדת ויכולתה לקום מחדש גם מול הח"דשנות הפילוסופית, המדעית והטכנולוגית. חשיבתו היתה נגועה בקולוניאליזם ובאוריניטליזם – זו היתה רוח התקופה שפעל בה, והיא מקובלת גם היום על רוב היהודים הישראלים, שרואים בעצמם את נציגי הקיי דמה המערבית באזור, ואת שכניהם הערבים והמוסלמים כפרימיטיביים. קל להם להזדהות עם העיתונאי שגולד בבודפשט, פעל בווינה וכתב גרמנית, והניח את יסודות "הווילה בג'ונגל", כניסוח ראש הממשלה לשעבר אהוד ברק.

אבל באותה מידה שרעיונות הרצל אהובים על היהודים הליברלים והדתיים-הלאומיים בישראל, הם מעוררים דחייה מובנת בקרב החרדים, שאבותיהם הררי-חניים שללו את הציונות מראשיתה; והרבה יותר בקרב הפלסטינים, ששילמו ביוקר וממשיכים לשלם את מחיר הגשמתה של "מדינת היהודים". וזאת הסיבה לכך שהרצל יכול להיות מקור להזדהות ואהדה רק של חלק הולך ומתמעט מהישראלים. חברי הכנסת הערבים נשבעים אמונים למדינה בצל תמונתו, אבל לא יקבלו את רעיונותיו כצדקים, גם אם יכירו, כמו ח"כ מסנור עבאס, בהצלחתם המעשית.

המועמד השני לתואר "האב המייסד" היה ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון, דוד בן-גוריון, שהניג את היישוב בשנות התקומה, הקריא את הכרות

העצמאות, הקים ועיצב את צה"ל, פיתח את העוצמה הגרעינית וניסח את המשטר הפוליטי (העדר חוקה, ממשל קואליציוני לא יציב, שירות ציבורי טכנוקרטי) והחברתי (הסטטוס-קוו הדתי, מערכת הזרמים בחינוך, הכלכלה הסוציאליסטית) במדינה. כמו הרצל, גם בן-גוריון נהנה ממפעל הנצחה והוקרה ממלכתי. שער הכניסה והיציאה של ישראל קרוי על שמו, וכל ראש שי הממשלה מתייצבים אחת לשנה באוכרה ליד קברו בשדה בוקר ומבטיחים להשלים את חזונו.

שנות השיא בפולחן בן-גוריון היו בשלושת העשורים שאחרי מותו ב-1973, כשדמותו כפוליטיקאי פעיל ומעורר מחלוקת התעמעמה, והוא נתפס כסבא חביב וקצת אקצנטרי. אז התפרסמו הביוגרפיות המי קיפות של מיכאל בר זר ושרבתי טבת (שלא השלים את מפעלו), שהציגו אותו כמנהיג עילאי, מרחיק ראות ובעל כושר פוליטי וביצועי נדיר. אפילו הסכם אוס-לו וההתנתקות מעזה, שביצעו תלמידיו שמעון פרס ואריאל שרון, הוצגו כמימוש תמיכתו של בן-גוריון בחלוקת הארץ.

לא הרצל ולא בן-גוריון – העברית היא הערוץ המוצלח ליצירת זהות ישראלית, שיכולה לחבר בין יהודים לערבים ובין חילונים לדתיים

אבל בשנים האחרונות הועם וזהרו של "הוקף", ותדמיתו ספגה מכה אנושה. את השלטון תפס הליכוד, שהקים יריבו הפוליטי מנחם בגין, כמפלגה הדומיננטית על חשבון מפא"י של בן-גוריון, שגלגולה העכשווי מתנדנד על סף הכחדה. הכוחות העולים בחברה הישראלית – המזרחים, החרדים והערבים – רואים את בן-גוריון כדמיון, ולא כמבשר הגאולה. כמוכיל המדיניות הפטרונית, הגוענית והמדכאת בקליטת היהודים מארצות ערב, שתיאר אותם לא פעם כנחותים; כאתאיסט שחתר "להעביר ילדים על דתם" ולכפות על משפחתייהם אורח חיים חילוני. וכמוכן כאחראי הראשי לנכבה – הרחקת מאות אלפי פלסטינים מישראל, הח"רמת מיליוני דונם של קרקעות בבעלות פלסטינית, בניית כפרים וערים ליהודים על חורבות היישובים הפלסטיניים, והטלת ממשל צבאי על הערבים שנותרו במדינה. הביוגרפיה העדכנית של בן-גוריון, שכתב תום שגב, מציבה את רעיון הטרנספר ומימושו בלב האידאולוגיה והמורשת של גיבור הספר.

גם הנדבכים האחרים במדיניות בן-גוריון התקשו לעמוד במבחן הזמן. הכלכלה המולאמת והעבודה המאורגנת התפרקו בתקופת הליכוד ופינו את מקומן

להערצת הקפיטליזם האמריקאי כדרך להגשמה עצמית וצמיחה כלכלית, שאותה מבטאים ראש הממשלה לשעבר בנימין נתניהו ויורשי, נפתלי בנט ויאיר לפיד. הצבא איבד את מקומו ככור היתוך לאומי ונהפך למכשיר להגשמת הכיבוש בשטחים, להעמקת הפערים הכלכליים והחברתיים ולחלוקת הטבות מפנקות לביכיריו. התהליך הזה רק יעמיק, ככל שאחוזים גדולים יותר של הנערים הישראלים (הערבים והחרדים, שהם כמחצית תלמידי היסודי כיום) אינם מתגייסים כלל למה שפעם כונה "צבא העם".

ההתמקדות בבן-גוריון והרצל השכיחה מהשיח הציבורי את המתחרה החשוב שלהם על תואר האב המייסד של ישראל: אליעזר בן יהודה. "מחיה השפה העברית" ושותפיו לדרך, מייסדי מערכת החינוך העברית בתקופת העליות הראשונות, חוללו מהפכה תרבותית חסרת תקדים, שאין דומה לה. הם יצרו תרבות ילידית חדשה על בסיס שפה ספרותית עתיקה, שהפכו אותה ללשון מדוברת, חיה ומתפתחת. הם מהדו בידיש של השטעטל, שממנה באו רוב המהגרים הציונים, וגם בלדינו של היהודים הספרדים, בערבית שהיתה שפת המקום, ובטורקית שדיברו שליטי הארץ. העברית חיברה את החברה החדשה שחלם הרצל לנרפיס, להיסטוריה ולמורשת של התנ"ך ושל הגילויים הארכיאולוגיים בארץ. ובהמשך בנתה גם חומת הפ"רדה לשונית בין היהודים הישראלים ליהודים בחרי"ל, שפת סתרים שמאפשרת לישראלים המטיילים במי"קונס, בפוקט, בדובאי ובמנהטן לרכל על בני המ"קום בלי שיבינו.

בן יהודה היה מהפכן שנאבק מעמדת מיעוט – וניצח את מתנגדיו. גם את הדתיים, שראו בעברית לשון קודש האסורה בדיבור על ענייני חולין, וגם את מי שרצו להקים כאן מוסדות אקדמיים שילמדו בהם בשפות אירופיות. החיבור בין המילונאי הבודד מירושלים למחנכים במושבות היהודיות החדשות ולמייסדי תל אביב, "העיר העברית הראשונה", הניח את התשתית להישג הפוליטי הכי חשוב של בן יהודה: השפעתו על הממשל הבריטי להכיר בעברית כאחת השפות הרשמיות בארץ. בתקופת היישוב ההורים שגדלו בביתם על יידיש גידלו את ילדיהם בעברית, והשיח הציבורי התנהל בשפה שקמה לתחייה. המאבק בכריטיים בש"ל"הי המנדט התנהל תחת הסיסמה "מדינה עברית", וכ"שקמה המדינה היא כפתה על המהגרים היהודים הח"דשים ועל הערבים שחיו בה ללמוד ולהתפרנס בע"ברית. כיוסי ההתנגדות לעברית הישראלית, שהתמקדו בחברה החרדית, הלכו והתכווצו.

העברית היתה ועודנה הערוץ החשוב והמוצלח ביותר ליצירת זהות ישראלית, שיכולה לחבר בין יהודים לערבים ובין יהודים חילונים לדתיים. לא

המדינה היהודית של הרצל, לא הצבא והנכבה של בן-גוריון, אלא השפה שהחיה בן יהודה. אפשר לטעון, בצדק, שהדומיננטיות של העברית מציבה את הערבים בנחיתות מובנית, מפני שהם נאלצים ללמוד ולעבוד בשפתם השנייה ולא בשפת אמם. אבל איוו דרך טו"בה יותר לשילוב ושיתוף של קהילת המיעוט, במדי"נה שרובה דובר עברית? גם ההפרדה בין ישראל לפ"לסטינים בגדה המערבית וברצועת עזה, ובמידה רבה גם במזרח ירושלים, בנויה על גדר לשונית לא פחות מאשר על המחסומים הפיסיים. בשנות הכיבוש הראשונות, כשהמוני פלסטינים מהשטחים עבדו בישראל, הם רכשו את העברית במקומות העבודה (ובכתי הכלל הביטחוניים). האינתיפאדות ביטאו התקוממות לשונית לא פחות מחתירה לקץ הכיבוש. העברית נעלמה מעזה, רמאללה ושכם.

התדמית הציבורית של בן יהודה נשענת בעיקר על ספר הילדים של דבורה עומר "הבכור לבית אב"י", מ-1967, שתיאר איך כפה על בנו להיות הילד העברי הראשון, והתמודד עם מצוקה ונידוי חברתי (אני וז"כר היטב, איך בגיל שמונה פרצתי בבכי בחדר השי"נה של הור"י, שבדיוק התלבשו בדרך ליציאה, למק"רא התיאורים על החולי והעוני בבית בן יהודה). וכ"מובן על שירם של ירון לונדון ומתי כספי, שהציג את מחיה השפה כתמהוני חזור מטרה. בשנים האחרונות נמתחה ביקורת עליו כאב מתעלל, והתברר שלמרות דבקותו בעברית הוא הפעיל פרוטקציה כדי שבנו יל"מד בפריז בצרפתית.

לכן יהודה לא היו הוקן של הרצל ולא הרעמה של בן-גוריון, שהפכו אותם לדמויות פופ איקוניות. הוא מונצח ברחובות ראשיים בירושלים ותל אביב, אבל על מורשתו מופקדת האקדמיה ללשון העברית, המוגבלת לתחומי עיסוקה המקצועי. ב-2012 החליטה ממשלת בנימין נתניהו על קביעת יום איזכור ממלכתי לבן יהודה ככ"א בטבת, תאריך הולדתו העברי, שנק"כע כ"יום השפה העברית". נקבעו אירועים במערכת החינוך ובצה"ל, ופעולות לעידוד העברית כתפוצות, בשיתוף ההסתדרות הציונית. לא במפתיע, נתניהו לא חשב על חיווק העברית דווקא בקרב הלא-יהודים ביש"ראל, ככלי חינוכי לעידוד הזהות הישראלית, אלא בחר במוסדות שאינם מקבלים ערבים ועוסקים באפלייתם. הגיע הזמן לחשיבה אחרת על בן יהודה. למרות הפגמים בהתנהלותו ההורית הוא ראוי להכרה כמ"חולל הישראליות, שיצר את המכנה המשותף לחברה הישראלית על כל גופיה, גוניה ושטחיה. ב-16 בדצ"מבר השנה ימלאו מאה שנים למותו; זו תהיה הזדמ"נות להעלות מחדש את דמותו בשיח הציבורי ולהע"ניק לה את המקום הראוי לה, לא פחות ואולי אפילו יותר מהרצל ובן-גוריון.